

GYVIEJI ARCHYVAI

Miškas maitino

Kolūky reikėjo dirbti tik už gramus. Darbadienis buvo keturi šimtai gramų grūdų, iš po ausies arpos išbėgusių. Per vasarą dirbus, vienam maiše uždėbis sutelpa. Mes labai geri buvom grybautojai ir vaikus išmokėm gerai grybauc. Anksti keldavom, pagrybaunam, paskiau einam į kolkozą. Labai daug dirbom, visur suspėdavom. Atmenu vienus metus labai dzygo grybai. Mes su vaikais prigrėdavom – penkiasdešimt du kilogramu turėjom dzovyty baravykų. Kai pardavėm, anvisko turėjom pinigų, ko reikėjo nusipirkti. Kai dzygdavo lepeškos, eidavom rinkti lepeškų. Greitai prirenki ir į namus greitai parieni su pilnu kašeli.

Ūton buvo grybinė – virė ir ruošė bačkas lepeškų. Reikėjo upelin plauti. Vaikai su noru eidavo plauti lepeškų. Jie turėjo savo užsidirbę pinigų.

Tais laikais miškuose buvo labai daug bruknių uogų, ypač Dubelin, kloniuos. Kas netingėjo, visi rinko ir pardavinėjo, buvo pavalgė ir apsirengė, tik ne iš kolkozo darbo – visus maitino miškas.

Pirmas balsavimas

Balsavimo punktą padarė Noškūnų pradinė mokykla. Aprėdė plakatais, vėliavom. Privažiavo visokių agitatorių, kiti nešiojo lapelius, kad eitų balsuot. Atnešė pas mus. Žiūrau, kad mano vardas ir pavardė įrašyta, balsuos už mani, aš kandidatė. Nieko nežinau, kas įrašė. Niekas nekviėtė balotiruotis. Ir daugiau kaimų žmonių pavardžių buvo užrašyta deputatais. Valdžia surašė iš balkio pažiūrėjus, už ką reikia balsuot.

Stasiui sakau: pakinkyk kumelę, važiuosiu į punktą ir pasakysiu, kad nenoriu, kam užrašė mani. Nuvažiauvau ir sakau: atėjau pasakyt, kad už mani nebalsuot. Aš deputatė nebūsiu, aš nemokyta. Čia reikia žmonių mokyty. Pažįstamas načelnikas sako: mumi ir tokių reikia, abilia pasirašyt moka. Sakau: jūs mūs, nemokyty, parašus surinksit, savo, kas reikės, prirašysit – žmones išvežti, o sakysit, kad deputatai pasirašė. Išėjau pro duris, o tarp durų stovi dvi moteriškės, sako: kodėl nenori, taigi ir Maskva žinos deputatą. Pasakiau: aš ir tu tokią pat ženklį Maskvai, kaip pas užpakalį plaukas. Sėdaus vežime, parvažiauvau.

Žaliukai (Lietuvos partizanai) primėtė lapelių prieš balsavimą, kad žmonės neitų balsuot rusam. Žmonės

Iš Mardasavo kilusi ir iki 101 metų amžiaus gyvenusi garsiojo liaudies dainininko ir pasakotojo Petro Zalansko sesuo, dabar jau šviesaus atminimo Ieva Zalanskaitė-Turonienė (mirė prieš porą metų) savo ranka yra parašiusi keletą sąsiuvinių atsiminimų apie įvykius mūsų krašte nuo pat lenkų okupacijos. Dukters Birutės Turonytės-Burienės dėka nemažai tų atsiminimų ištraukę apie Mardasavo ir jo apylinkių gyvenimą iki 1939 metų jau esam publikavę „Merkio krašte“, o dabar I. Zalanskaitės-Turonienės rankraštis pasakoja, kas gi vyko vėliau...

nejo, slapstėsi. Nešiojo potrobas. Ir mes pasislėpė buvom ant pirkios aukšto – kai atėjo su urna, mūs nerado. Žmonės nebalsavo, tai jie patys balsus sudėjo. Dėžė nešiojo ir vienas žydas iš Varėnos – Šolamas, kalvis, visų žinomas, pažinstamas, ir jis visus pažinojo kalviaudamas. Šolamas drąsiai sako: kodėl jūs nenorit balsuot už Turonienę, ji nebloga moteris. Žmonės ne visi suprato, kad balsuoja už mane. Šolamas po balsavimo atėjęs pas mus sako: Turoni, pastatyk pusbonkį, aš už tavo pačią pasirašiau.

Deputatė

Aš labai nusigandus vėliau, kad žaliukai mani, deputatę, nubaus už tai. Bet jie mus žinojo, koki mes žmones, man nieko nepasakė, kad užrašė deputatę. Mes savo žmonių (žaliukų) visada gailėjom, kiek išgalėdami padėjome.

Rudnion padarė susirinkimą. Seniūnui liepė pakviest deputatus į Rudnią. Nuėjom su Krisium, seniūnu. Krisius, senyvo amžiaus žmogus, protingas, prisistatė ir mus, deputatus, načelnikui Guščovui. Guščovas mus pasisveikino, padavė kožnam ranką, pasakė, kad mes didelės vertės žmonės, kad už visą kaimą atstojam vienas, už Noškūnus – aš.

Krisius kalbėjo su načelniku Guščiovu, kad Stonį (Selevičių) Stasį išvežė į Sibirą. Jis buvo gaspadorius. Stepas, jo brolis, nevedęs, liko neišvežtas. Krisius paklausė, ar galima Stepui būt namuose. Guščovas pasakė: jei deputatas pasirašys, galės gyvent savo kaime, nesislapstyt. Pasirašiau aš ir Krisius, seniūnas, pasirašė. Stepui davė raštą, kad gali gyventi, nesislapstyt Noškūnuose, savo namuose.

Parapinavičius Krisius greitai mirė. Aš niekam nepasakiau, kad mes su Krisium už Stepą pasirašėm. Nenorėjau, kad žinotų ir kalbų nereikalingų turėtų žmonės. Jokios garbės nenoriu.

Kolūkis

Žmonės ėjo į darbą, bet dykai – trys ar keturi šimtai gramų už darbadienį, tai ką gali užsidirbt, pavalgyti? Ir šeimą išmaitint, ir apsirengt reikia. Rusai komunistai ir darbą varė – daugiau užrašo, kad dirbo sekmadienį,

norėjo atitraukt nuo bažnyčios, greičiau sugadint žmones, padaryt bedieviais. Buvo daug tokių, kad ėjo šventom dienom į kolūkio darbus, eidami į namus ką nors parsineša nors kišenėn ar kelnų klešnėse. Vis tiek jaučiasi, kad šiek tiek užsidirbo ir už nuodėmę to ne laikė. Sako: aš nevogiau – dirbau, tai sukombinavau. Taigi vagių kolūkin nebuvo, tik kombinatorių daug.

Moterys vargšės augino vaikus, reikia visko, nėra iš kur paimti. Eina iš darbo kokių daiktelių pasislėpusi kišenėn ar prijuostėn inside – nors bulves kelias parneša, vis geriau nei kaip nieko. Visos jaunos, kartais ir nėščios, ima neregint kitiems ir tai labai negerai: visa krenta ant to gimstančio, kurio laukėsi. Dabar, kai pagalvoju, gal užtat labai daug užaugo negerų žmonių jaunų, visokių vagių ir plėšikų. Dabar tų laikų žmonės užaugo, dirbti nenori, pragyvent lengviau nori be darbo ir kasdien turėt išgert. Viskas komunistiškai, sąžinės nėra, nuodėmės nėra ir sarmatos, kad pavogė, atseit, sukombinavo.

Kas arti kolūkio pasėlių gyveno, visi įprato kiek galėdami kombinuot. O tie, kurie gyveno toli nuo kolūkio pasėlių, nieko neuždirba – neparsineša, neparsiveža, niekas jiems neprieinama. Kolūkin nieko gero nelieka. Pirmininkui, buhalterui, apskaitininkui reikia pasiimt, kad gerai gyventų. Ir rajono valdybai reikia, kad nekibtų. Eiliniui kolūkiečiui užmoka iš po arpos ausies katri grūdai išbėga – gerų jam nelieka. O kai rudenį iškulia, pasėja, per ataskaitinį pasako, kad nėra kuo užmokėt – derlius nebuvo geras, neužderėjo. Dabar, kai kolkozai paio, tai labai daug žmonių gailisi, kam juos išardė. Sako: labai gerai buvo – mažai dirbti reikėjo ir visko turėjom, tik reikia mokėt gyventi. O dabar reikia patiemis dirbti: ką pasėsi, pasodinsi, tai turėsi, parsinešt nėra iš kur, nėra kaip kombinuot.

Didelė brigada Noškūnų buvo. Suėję pasėdi, parūko, pasikalba, neskuba. Sako: suspėsime, padarysim, darbo kolūkiui užteks, kiek padarysim. Iš kolūkio darbo bagnetis nebūsime, tik kuproti. Kitas pataiso: arba kūiloci. Visi juokiasi, pritaria: tai teisingas pasakymas. Bet ži-

nojo savo namų darbus, kad padaryc reikia, ir pragyvent reikia turėt visko.

Moteriai reikia pjautuvu nupjauti šeši arai ploto – rugių ar miežių. Skaičius vienas – darbadienis už plotą. Kiek ant tų arų surišai pėdų, tiek darbadienių, šimtas pėdų – darbadienis. Perdien sunku nukirsti pusę hektaro gerai užderėjusio javo.

Varėnoj eidavo iš vakaro duonos nusipirkti, kad ant rytojaus anksti eilę užimtų, tada žino, kad parsineš. Bet nežino, kiek bandelių gaus nusipirkti. Žmonių kelios eilės, nežinia, ar ateis tau kita eilė, ar bus duonos. Žmonės varginos. Buvo tokių šeimų, kad vienas iš šeimotik duonos į Varėną pirkti ir vaikščiojo. Iš Noškūnų beveik trylika kilometrų nueina, eilėn prastovi visą dieną sukaitęs, išvargęs, vėl reikia pareit į namus tie kilometrai. Taip išvargęs žmogus namuose jau nieko dirbti negali, be poilsio. O patenkintas, kad daug galėjo tądien nusipirkti. Ar į Vilnių važiuo duonos pirkt. Pėsti nueina į Varėną, traukiniu nuvažiuoja į Vilnių. Ir tenai eilės keliose vietose, reikia stovėti. Prisiperka pilną maišą duonos, kelias parduotuves apvaikščiojęs. Į stotį pėsčias maišą duonos atsinešęs, į Varėną parvažiaavęs, į namus vėl tuos pačius kilometrus kelio turi žingsniuoti.

Dabar žmonės kitoki – viskas jiems negera. Duonos atveža į kaimus ir visko atveža, ir turi kuo užsimokėt, pavalgę. Bet negerai – trūksta pinigų an išgėrimo, ir valdžia dėl to negera.

Kolūkio ataskaitinis

Susirinkimas viso kolūkio. Žmonės atėjo, pilna mokyklos salė, pristatė iš lentų suolų, kad žmonės turėt ant ko sėdėti. Stalas – prezidiumas prieš žmones, raudona pala užklotas. Atvažiuo ir iš rajono valdininkų. Ir kontoros visi darbuotojai. Lektorius pradėjo kalbėt, kaip gerai gyventi kolūkin, reikia dirbt geriau. Žinoma, išstoja jau kitas, dar iškalbesnis. Mokina gerai dirbti, ir bus labai gerai gyventi kolūkin. Taip gerai gyvensim, kad kepti karveliai skraidys, tik susgaut ir valgyk. Klausia, gal kas norit ko pasisakyc ar paklaust?

Visi kolūkiečiai tyli. Aš atsisostojau, sakau: darbo neužrašo. Iš viso šimtas pėdų, o nėra užrašyta, ką dirbam. Iš rajono valdininkas pradėjo kalbėt su pirmininku, pradėjo vartyt knygas, padėtas ant stalo. Žiūrėt pradėjo, sujudo tarp jų kalbos. Susirinkimas baigėsi.

Bet po susirinkimo pradėjo geriau rašyt darbus, ką žmogus dirba – užrašo darbo knygelėn. Darbadienių buvo daugiau, bet tik gramais mokėjo.

Darbai

Bulves pradėjo kasti, reikėjo turėt savo kaplį ir kašiką, savo ir maišus. Kasėm po dvi, tai viena ir kita po du maišus nešamės. Svarsčių kolūkis neturėjo. Pas mus pasiskolino. Mūs tėvelis Juozas Turonis turėjo svarsčius (vogom vadino). Svėrė puntus ir pūdus, puntas (svaras) – keturi šimtai gramų, kilogramui reikia dzvieci svarų su puse, svorio trys pūdai – centnaris.

Mūs tėvuliai, atmenu, centnarį vadino asmyнка, pusę centnaro – pussemikis. Bet jau sverdavo centnariais ir kilogramais, tik išlikę buvo senovinė kalba ir kašičiai. Moteris kasė, ant lauko vietos svarsčiai buvo. Kiek bulvių prikasi, už kasimą – dešimtas procentas. Šimtą kilogramų prikasei – dešimt kilogramų užsidirbai.

Kai reikėjo mokėt procentus bulvėm, nenori bulvėm mokėt kolūkis, reikia valstybei prievolė atiduoti dėl krakmolo bulvių. Apylinkės pirmininkas prašė, kad už darbą moterys paimtų pinigais. Žmonės nenorėjo bulvių aduoc (parduoc). Beveik po prievarta sutiko jo valiai.

Kelis metus dirbom be jokios technikos, tik arklais žmonės arė ir sėjo. Buvo pradėję linus, kukurūzus, kopūstus sodint. Bet greitai po metų kitų viską metė – ir sėti, ir sodinti. Linai nederėjo, kukurūzai irgi naudod nedavė. Užtat kopūstai labai geri – galvos didelės užaugo. Pridavėm kolūkiui daug, bet buvo pigūs iš rudens. Tai sudėjo kaupuose – kai peržiemavos, parduos, bus brangūs. O kaupuose visi kopūstai supuvo. Praeiti pro kaupus negalima – iš tolo dvokė. Nuo to laiko kopūstų nesodino. Pradėjo sodinti pašarinius runkelius ir kručkus.

Lenktyniavimas

Rajone buvo soclenktynės. Kuris kolūkis pirmiausia nupjaus, tas premiją gaus. Molis, pirmininkas, pranešė rajonui, kad rugiai nupjauti. Pranešęs atvažiuo į mūsų brigadą.

Vieni nešioja, kiti stato pėdus į mendelius (gubas). Moterios kelios vainiką pina iš varpų, pridėdamos rugiagėlių ir kitokių gėlyčių. Viską sutvarkę, susėdom riešucynan nuo saulės acipūsti. Moterios uždėjo brigadininkui vainiką, uždainavom pabaigtuvių dainą „Linko ajeras vartuose, o jo šakelės – languose“.

Brigadininkas Kazys Stonys, jaunuolis, žino, kad sausai neapseis. Pastatė litrų degtinės. Visi susėdę kalbasi, negeria, laukiam pirmininko atvažiuojant. Atvažiuo linksmas, pasveikino ir padėkavojo, kad gerai ir greitai dirbom, pagyrė. Vyras paprašė pirmininko kartu su visais pasėdėti, prisėdo, linksmas. Pradėjo gerti. Vyras tik apsilaižė – maža, reikia daugiau. Pirmininkas pasitaria su brigadininku, sako, važiuok Ūton, parvešk daugiau. Kazys parvežė negailėdamas. Visi pasisotino, kas kaip norėjo – vieni mažiau, kiti daugiau.

Pirmininkas mūs visų prašė, kad ateitum pirmą brigadai patalkint nupjauti rugių. Sako: aš rajonui jau pranešiau, kad rugiai nupjauti. Jei kas iš rajono atvažiuos pažiūrėt, labai būt negražu, kad meluoju. Mes visi pasižadėjom, kad nekviesti anksti ateisim. Kaip susitarėm, taip padarėm.

Pirmininkas mato, kad baigs kirsti rugius. Tai pasakė pirmą brigadai, kad suruoštų dažinkas (pabaigtuves). Papjovė bekoną, vyras užkūrė ugnį ant kalnelio. Moterys melžėjos didžiausius puodus mėsos privirė. Tenai, lauko paunksnėje, valgėm ir gėrėm samagoną. Brigadyriai abu daug privežė, kad visi atsigerit: kiek norėjo, tiek tas gėrė. Dainavom visi. Pirmininkas labai linksmas, kad rugiai nupjauti. Jo pirmenybė rajone. Vaikščioja, vis paklausia, paragina, ar viskas skanu, ar gerai išvirta. Ėjome į namus dainuodami, kas dar galėjo dainuoti ir eiti. Visokių buvo, kiti sunkiai parsivilkio į namus. Daug tokių balių-užbaigtuvių būdavo. Už darbadienių, kad dirbai per vasarą. Grūdai – užmokestis vienam maiše sutelpa. Kartais dar ir pilno maišo nebūna...

Pabaiga. Pradžia Nr. 68, 70, 71, 72, 73, 74, 80, 96

Parengė Diana ZUBAVIČIENĖ